

Projekt pt. „Opracowanie projektu ustawy wdrażającej Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych o proponowanej nazwie: Ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami wraz z Oceną Skutków Regulacji i uzasadnieniem, jak też propozycji zmian legislacyjnych podążających za nową ustawą”, realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020, Oś Priorytetowa II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działanie 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych, współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego

Przygotowane instrumenty wspierające zatrudnienie i utrzymanie się na rynku pracy osób niepełnosprawnych

Nr Projektu: POWR.02.06.00-00-0066/21

Przygotowane instrumenty wspierające zatrudnienie i utrzymanie się na rynku pracy osób niepełnosprawnych¹

Uwagi wstępne

Projekt przepisów ustawy o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami, jak i zmiany przepisów obowiązujących, odpowiadają na wskazane zdiagnozowane w toku Projektu (i na wcześniejszych etapach) problemy i potrzebę realizacji zobowiązania Polski, która, ratyfikując Konwencję, uznała prawo osób z niepełnosprawnościami do pracy, na zasadach równości z innymi osobami oraz zobowiązała się do zagwarantowania i popierania realizacji ich prawa do pracy między innymi poprzez popieranie zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w sektorze publicznym oraz zdobywanie przez nie doświadczenia zawodowego.

Część zaproponowanych zmian przepisów prawnych obecnie obowiązujących polega na uporządkowaniu systemu przepisów regulujących status osób z niepełnosprawnościami w zatrudnieniu poprzez przeniesienie przepisów dotyczących uprawnień pracowników niepełnosprawnych do Kodeksu pracy. Zmiana ta wynika zarówno z postulatu upodmiotowienia osób z niepełnosprawnościami i wyłączenia ich w główny nurt życia społecznego, jak i z potrzeby spójności i racjonalności struktury polskiego systemu prawa.

Zmiany w funkcjonowaniu warsztatów terapii zajęciowej

Przygotowane zmiany dotyczące funkcjonowania warsztatów terapii zajęciowej (WTZ) są wynikiem potrzeby realizacji założeń zawartych w priorytecie IV pkt 1.4. „Strategii na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami na lata 2021-2030” oraz w priorytecie III pkt 3.3. Programu Kompleksowego Wsparcia dla Rodzin „Za życiem”. Pozwolą one na osiągnięcie następujących celów:

---

¹ Niniejsze studium prezentuje instrumenty wspierające zatrudnienie i utrzymanie się na rynku pracy osób niepełnosprawnych przygotowane w ramach Projektu „Opracowanie projektu ustawy wdrażającej Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych o proponowanej nazwie: Ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami wraz z Oceną Skutków Regulacji i uzasadnieniem, jak też propozycji zmian legislacyjnych podążających za nową ustawą”. Zostało ono oparte na materiałach powstałych w toku prac analitycznych i legislacyjnych Projektu. Opracowanie przygotowano dla Lidera projektu w związku z oceną wskaźnika.

1. Umożliwienie łatwego „powrotu” osoby z niepełnosprawnością, która była uczestnikiem WTZ, do WTZ w sytuacji dużych trudności w funkcjonowaniu na rynku pracy.
2. Poszerzenie katalogu instrumentów aktywizacji zawodowej dostępnych dla uczestników WTZ poprzez zwiększenie dostępności do płatnych staży zawodowych, próbnego zatrudnienia i świadczenia pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej.
3. Zwiększenie roli zajęć klubowych jako alternatywy dla byłych uczestników WTZ, którzy utracili zatrudnienie.

Uzasadnieniem dla proponowanych zmian są istniejące utrudnienia w płynnym przechodzeniu uczestnika WTZ na rynek pracy, a w przypadku utracenia zatrudnienia – również powrotu do WTZ w celu dalszej aktywizacji społecznej i zawodowej.

Obecne przepisy powodują, że, choć osoba z niepełnosprawnością opuszczająca WTZ w celu podjęcia zatrudnienia ma pierwszeństwo w ponownym przyjęciu do WTZ, to w praktyce zmuszona jest czekać wiele miesięcy na możliwość powrotu do WTZ z powodu braku wolnych miejsc. Proponowane umożliwienie uczestnikowi WTZ zachowania swojego statusu do 120 dni od momentu podjęcia zatrudnienia powoduje, że stworzona zostaje tzw. „poduszka bezpieczeństwa”. Może on w tym okresie korzystać ze wsparcia WTZ w celu utrzymania zatrudnienia, a w przypadku utraty zatrudnienia po okresie próbnym rozwiązanie to pozwala osobie z niepełnosprawnością na płynny powrót do regularnej terapii zajęciowej. Takie poczucie bezpieczeństwa ma duże znaczenie zarówno dla osób z niepełnosprawnościami, jak również ich rodzin, i będzie pozytywnie wpływać na podejmowanie decyzji o rozpoczęciu zatrudnienia.

Kolejną barierą w aktywności zawodowej jest brak możliwości czasowego zachowania statusu uczestnika WTZ przy jednoczesnym podjęciu odpłatnej aktywności. Obecnie uczestnik WTZ, który otrzyma propozycję zawarcia umowy cywilnoprawnej czy odpłatnego stażu, choćby w minimalnym zakresie, automatycznie traci możliwość kontynuowania uczestnictwa w WTZ. Podjęcie jakiegokolwiek odpłatnej aktywności zawodowej traktowane jest bowiem jako zakończenie procesu aktywizacji zawodowej. To błędne założenie, ponieważ w praktyce jest to jedynie kolejny krok w procesie aktywizacji zawodowej, który wymaga dalszego wspierania uczestnika po stronie WTZ.

Jednocześnie propozycja ta zakłada, że z uwagi na stosunek łączący uczestnika WTZ z podmiotem prowadzącym warsztat oraz zadanie realizowane przez warsztat, ograniczenia dotyczącego okresu i wymiaru świadczenia pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej nie stosuje się do umów zawartych z podmiotem prowadzącym WTZ.

Obecnie zajęcia klubowe, organizowane w minimalnym zakresie 5 godzin miesięcznie, nie stanowią żadnej alternatywy dla osób, które były uczestnikami WTZ i utraciły ten status w wyniku podjęcia zatrudnienia, a następnie utraciły to zatrudnienie po okresie 120 dni od

jego rozpoczęcia. Często wielomiesięczne oczekiwanie uczestnika na powrót do WTZ stanowi przyczynę utraty umiejętności nabytych wcześniej w ramach prowadzonej przez warsztat rehabilitacji społecznej i zawodowej, co w konsekwencji wpływa negatywnie na szanse na włączenie osoby z niepełnosprawnością w główny nurt życia społecznego i zawodowego. Propozycja uruchomienia intensywniejszych (minimum 20 godzin tygodniowo) zajęć klubowych dedykowanych osobom, które były uczestnikami WTZ i utraciły ten status w wyniku podjęcia zatrudnienia, a następnie utraciły to zatrudnienie po okresie 120 dni od jego rozpoczęcia, pozwoli na natychmiastowe rozpoczęcie terapii zajęciowej i korzystnie wpłynie na aktywność społeczną i zawodową osoby z niepełnosprawnością.

Proponowana zmiana daje możliwość przeznaczenia dochodu ze sprzedaży produktów i usług wykonanych przez uczestników warsztatu w ramach realizowanego programu terapii na cel związany z ich rehabilitacją zawodową i społeczną. To szersze względem dotychczasowego ujęcie pozwoli na bardziej elastyczne reagowanie na potrzeby uczestników WTZ, nie tylko w zakresie ich integracji, a jednocześnie wprowadza korelację z celem działania WTZ określonym w art. 10a ust. 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Zmiany w sposobie obliczania wysokości miesięcznych wpłat na PFRON

W celu zwiększenia poziomu zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami, w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych wprowadzono zmiany w sposobie obliczania wysokości miesięcznych wpłat na PFRON poprzez obniżenie wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych do wysokości 4% i jednocześnie zwiększenie odsetka przeciętnego wynagrodzenia do 75%, które to liczby stanowią podstawowe czynniki służące do obliczania wspomnianych wpłat.

Równocześnie wyłączone podmioty publiczne spośród podmiotów uprawnionych do dokonywania obniżenia wpłat na PFRON z tytułu zakupu produkcji albo usługi wytworzonej lub świadczonej przez pracodawcę zatrudniającego odpowiednią liczbę osób niepełnosprawnych z określonymi niepełnosprawnościami. Ma to ograniczyć praktykę, która w niewielkim tylko stopniu wpływa na zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami, a wspiera niepożądane na rynku pracy zjawisko wzmacniania segregacyjnych zakładów pracy. Wyłączenie to dotyczy podmiotów publicznych ze względu na ich misję oraz zobowiązania w zakresie nie tylko promocji, ale także aktywnego zatrudniania osób z niepełnosprawnościami.

Status pracodawcy prowadzącego zakład pracy chronionej

W celu realizacji postulatu zmiany segmentu rynku chronionego w taki sposób, by zakłady pracy chronionej mogły być prowadzone jedynie przez podmioty sektora publicznego i organizacje społeczne, wskazano, że status pracodawcy prowadzącego zakład pracy chronionej może uzyskać pracodawca będący podmiotem publicznym w rozumieniu art. 4 ustawy z dnia 11 września 2019 r. - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1710 z późn. zm.), przedsiębiorstwem społecznym w rozumieniu art. 3 ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. o ekonomii społecznej lub organizacją pozarządową lub podmiotem wymienionym w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 i 1265) spełniający obowiązujące dotąd warunki.

Propozycja ta ma być wstępem do dogłębnej reformy rynku pracy dla osób z niepełnosprawnościami, mającej na celu odchodzenie od formuły zakładów pracy chronionej na rzecz zakładów aktywności zawodowej, których sposób funkcjonowania daje większą gwarancję indywidualnej odpowiedzi na potrzeby pracowników, także w zakresie przygotowania do zatrudnienia, do wejścia na otwarty rynek pracy.

Pokrywanie ze środków PFRON kosztów zakupu niezbędnych przedmiotów, dostosowań i usług związanych z pracą, których potrzeba wynika z niepełnosprawności

Do ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych wprowadzono przepisy umożliwiające pokrywanie ze środków PFRON kosztów zakupu niezbędnych przedmiotów, dostosowań i usług związanych z pracą, których potrzeba wynika z niepełnosprawności. Wniosek o takie finansowanie może złożyć zarówno pracodawca, jak i uprawniona osoba z niepełnosprawnością. Nowość w tym zakresie stanowi możliwość uzyskania wsparcia finansowego w tym obszarze przez samą osobę niepełnosprawną. Ma to na celu zwiększenie autonomii samego kandydata na pracownika lub pracownika i innej aktywnej zawodowo osoby z niepełnosprawnością oraz bardziej racjonalne wykorzystanie tych środków w kontekście mobilności osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy (możliwość korzystania z zakupów wspomagających w różnych miejscach pracy). W projekcie zmian określono również warunki dotyczące statusu ubiegającej się o finansowanie osoby i jej minimalne zaangażowanie zawodowe. Ze względu na konieczność dostosowania tego instrumentu do indywidualnych potrzeb osoby niepełnosprawnej oraz przyszłych zmian technologicznych i organizacyjnych, katalog możliwych do pokrycia kosztów pozostaje otwarty, a minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego został zobowiązany do określenia, w drodze rozporządzenia,

trybu postępowania w sprawach udzielania finansowania. W projekcie aktu wykonawczego zaproponowano główne założenia rozwiązań dotyczących finansowań kosztów środków ułatwiających zatrudnienie i utrzymanie zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami ze środków PFRON.

Doprecyzowanie regulacji dotyczącej pracowników pomagających pracownikowi z niepełnosprawnością

Doprecyzowano regulację dotyczącą pracowników pomagających pracownikowi z niepełnosprawnością. Pracodawca, na wniosek pracownika będącego osobą niepełnosprawną, w ramach racjonalnego usprawnienia, wyznacza pracownika pomagającego pracownikowi z niepełnosprawnością w pracy w zakresie czynności ułatwiających komunikowanie się z otoczeniem, a także czynności niemożliwych lub trudnych do samodzielnego wykonania przez pracownika z niepełnosprawnością na stanowisku pracy. Pracodawca, po uzgodnieniu z pracownikiem będącym osobą niepełnosprawną, określa sposób i zasady wykonywania określonych czynności. Uzupełnienie to daje podstawę do rzeczywistego wykorzystywania wspomnianego instrumentu, który do tej pory był określony jedynie w zakresie możliwości otrzymania przez pracodawcę dofinansowania na pokrycie części wynagrodzenia pracownika pomagającego pracownikowi niepełnosprawnemu.

Katalog usług rynku pracy lub instrumentów rynku pracy

Uzupełniono także katalog usług rynku pracy lub instrumentów rynku pracy, Do których uprawnione są osoby w niepełnosprawnościami zarejestrowane w powiatowym urzędzie pracy jako poszukujące pracy niepozostające w zatrudnieniu, o usługi pośrednictwa pracy i poradnictwa zawodowego.

Rozwiązanie to eliminuje nierówne traktowanie osób z niepełnosprawnościami mających prawo do świadczeń z tytułu niepełnosprawności na gruncie tej ustawy i ma zapobiegać marginalizacji tej grupy w ramach faktycznego wsparcia ich aktywności zawodowej przez instytucje rynku pracy.

Uzupełnione przepisy dotyczące obowiązku pracodawcy zapewnienia racjonalnych usprawnień w zatrudnieniu w Kodeksie pracy

Do ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 1510 ; zm.: Dz. U. z 2022 r. poz. 1700 i poz. 2140 oraz z 2023 r. poz. 240 i poz. 641) przeniesiono przepisy dotyczące obowiązku pracodawcy zapewnienia racjonalnych usprawnień w zatrudnieniu, zawarte w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Jednocześnie uzupełniono je o przepisy określające w sposób bardziej precyzyjny pojęcie „nieproporcjonalnie wysokich obciążeń” oraz sposobu dokonywania ich oceny. Proponuje się zobowiązanie pracodawcy do uzgodnienia sposobu zapewnienia racjonalnego usprawnienia z osobą, której ono przysługuje, oraz sporządzania dokumentacji przebiegu oceny o zakresie obciążeń związanych z wprowadzeniem racjonalnego usprawnienia i dokonanych w jej ramach ustaleń. Pierwszy z obowiązków ma zagwarantować adekwatność branych pod uwagę w programach racjonalnych usprawnień, ich kompatybilność z potrzebami osoby z niepełnosprawnością oraz włączenie kandydata na pracownika albo pracownika z niepełnosprawnością, który ma z tego usprawnienia korzystać, w proces jego projektowania.

W projekcie ustawy, w ramach przepisów antydyskryminacyjnych wprowadzono również obowiązek pracodawcy zezwolenia na wstęp asystenta osobistego osoby z niepełnosprawnością na teren zakładu pracy, z wyjątkiem sytuacji, gdy obecność asystenta osobistego osoby z niepełnosprawnością mogłaby spowodować zagrożenie dla zdrowia lub życia jego lub osób przebywających na terenie zakładu pracy albo mogłaby prowadzić do naruszenia istotnego interesu pracodawcy.

W przeniesionych do Kodeksu pracy przepisach dotyczących wymiaru czasu pracy, przerwy w pracy, dodatkowego urlopu oraz zwolnień od pracy, przysługujących pracownikom będącym osobami z niepełnosprawnościami posiadającymi orzeczenia o znacznym albo umiarkowanym stopniu niepełnosprawności wydane na podstawie przepisów o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, zmiana polega na realizacji szczególnych uprawnień na podstawie wniosku samego pracownika w ramach zapewniania racjonalnych usprawnień. Ma to na celu wyeliminowanie dotychczasowego automatyzmu związanego ze skróconym wymiarem czasu pracy i dodatkowym urlopem osób posiadających orzeczenie o znacznym i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. Niejednokrotnie to uprzywilejowanie stawało się czynnikiem dyskryminującym osobę na rynku pracy, uniemożliwiało pracę w godzinach nadliczbowych i ograniczało „atrakcyjność” takich pracowników w zatrudnieniu. Możliwość pracy w większym wymiarze czasowym wiązała się z poddaniem się ocenie lekarza specjalisty, z pominięciem woli samej osoby z niepełnosprawnością.

Zwiększenie elastyczności w zakresie organizacji pracy pracowników z niepełnosprawnościami

Przewidziano także obowiązek pracodawcy uwzględnienia wniosku o wykonywanie pracy w formie pracy zdalnej oraz wniosku o wykonywanie pracy w systemie przerywanego czasu pracy, ruchomego czasu pracy lub w indywidualnym rozkładzie czasu pracy, złożonych przez pracownika z niepełnosprawnością. Zmiana ta stanowi odpowiedź na konieczność wprowadzenia rozwiązań umożliwiających większą elastyczność w zakresie organizacji pracy pracowników z niepełnosprawnościami. Potrzeba ta może wynikać z uwarunkowań związanych z niepełnosprawnością, z rodzaju wykonywanej pracy oraz przemian technologicznych, dokonujących się w ostatnich latach także w obszarze zatrudnienia.